

Gabo és Pevsner

Naum Gabo és Anton Pevsner így kezdik az 1920-ban, Moszkvában írt Realista kiáltványt: „Hétköznapijaink rohamában, a múlt romjai és sivatagjai felett...”

A lengyelországi Lódzban, 61 évvel később ugyanaz a helyzet. Ryszard Waskot hasonló szellem és bátorság vezérli, miközben egy nemzetközi kiállításon törli a fejét, hétköznapijaink rohamában, a múlt romjai és sivatagjai felett... Hétköznapijaink rohamát Szolidaritásnak hívják. A művészek pedig szolidaritásból tettek eleget meghívásának.

1981. őszén egyszer jártam Varsóban, kétszer Lódzban. Szeptember végén meglátogattam a már nagyon idős Henryk Stazewskit, a lengyel Kassákot. Winiarski közvetített. 11 órára beszéltek meg a látogatás időpontját, de sajnos negyedórát késtünk. A mester nem várt meg minket, és elment ott-honról. Az építészek klubjában találtuk meg, azt mesélték, minden nap késő délelőtt oda gyalogol át. Körülbelül egy óra múlva azután szép komótosan visszasétáltunk Stazewskivel a műtermébe. Winiarski elbúcsúzott, mert valamire dolga akadt, így Tadeus Rolke, a fotós fordította beszélgetésünket és Stazewski saját képeivel kapcsolatos, különös gonddal elmesélt történeteit. Krasinski is hazajött néhány percre, aki kék ragasztószalaggal tartja egyben saját összetákolt világát. Ekkor érttem meg, hogy Stazewski és Krasinski közös műteremben élnek.

A lódzi Film, Tv és Színház Főiskola diákjai, meg még sokan mások rendbe tettek egy megüresedett gyárépületet, hogy alkalmas legyen egy nagy nemzetközi kiállítás megrendezésére. Állandóan zuhogott az eső, élelmiszerjegyeket kaptunk, alig volt benzin, szerszám sem sok, mindent improvizáltunk.

A papírhány és a szükségállapot ellenére mégis rengeteg különféle nyomtatvány keletkezett.

A város falait előntötték a plakátok a Szolidaritás nevű tömegmozgalom aktuális híreivel.

Az üzemekben majd mindenütt sztrájkoltak a munkások, és szenvedélyesen vitakoztak nagy nyilvánosság előtt, megmagyarázhatatlan sejtelmek, előérzetek és aggályok lettek úrrá az embereken, senki sem tudta, mit hoz a holnap.

Október 23-án este a lengyel tv-ben eredeti felvételeket mutattak az 56-os forradalomról és szabadságharcról, többnyire a budapesti véres ütközetekről. Akkoriban szüleimmel a Práter utca 4-ben laktam, úgy ötven méterre a Corvin köz felkelők parancsnokságától. 17 évesen nagyon közelről éltem meg az események javát.

A látottak még huszonöt év elteltével is nagyon felkavartak. Arra gondoltam, hogy kamaszkori élményeim itt Lódzban vagy Lengyelországban megismétlődhetnek, most azonnal vagy amiután elutazunk. A drámai filmkockákat természetesen életemben először láttam, de amit láttam, azt többnyire a valóságban is személyesen átéltem. Ott voltam, amikor a Sztálin szobrot ledöntötték, amikor este elfoglalták a Rádiót. A lengyel tv-ben újra láttam és hallottam a puskák hangját, a gránátokat, az ágyúkat, a gépfegyvereket, ahogy a tankokból céltalanul lönek, ahogyan a pesti srácok a szovjet tankokra dobják a benzines üvegeket, az égő tankok tornyából megpróbálnak kibújni a szovjet katonák, az ablakokból lelövik őket, vagy élve a tűz martalékává válva szénné égnek a szerencsétlenek, mindkét oldalon halottak és halottak és halottak, mindenütt vér, tűz és füst, a József körút, az Üllői út meg a Corvin köz tele halottakkal, néhány óra múlva újabb tankok jönnek, és vértócsává lapítják őket az aszfalton, foszló tetemek büze árad az utcákon, később leszórják őket fehér mézsporral,

majd leöntik fertőtlenítővel. Az emberekben megmagyarázhatatlanul keveredik a rémült félelem, a merészség és a megalapozatlan remény. Amikor pedig minden végleg elveszettnek látszik, sokan Nyugatra menekülnek, én is Párizsba szeretnék menni, de nem eszerint alakul az életem. 1957-ben befejezem a tanévet és leérettségizek, a Dési-Huber körbe járok rajzolni, Schubert Ernő 1958-ban felvesz az Iparművészeti Főiskolán gobelin szakra, 1960 őszén két hétre a Szovjetunióba megyek, a moszkvai Puskin Múzeumban egy óriási ikonkiállítást látok Teofan Grek és Andrej Rubljov munkáival, megcsodálom a Kreml katedrálisait, a leningrádi Ermitázsban a kubista és fauvista képeket a harmadik emeleten, meg a Táncot a lépcsőházban, Zágorszokban a kolostor templomait fényképezem, a pópát is szeretném fényképezni, de amikor meglát felemelt bottal ront rám és a fényképezőgépre, én meg ijedtemben elszaladok. Budapesten házfalakat, ablakokat, gyárat festek, a szocialista realizmus pedig diadalmaskodik... Valójában abban reménykedem, talán a lengyeleknek nem kell megélniük a „magyar 56” tragédiáját.

Közben kiállítást rendeztünk, hétköznapijaink rohamában, a múlt romjai és sivatagjai felett... Realistábban nem lehet egy manifesztumot elkezdni. Ebben az évben a szokásos őszi csapadéknál is több eső esett Lengyelországban. Időnként ráadásul még a vihar is tombolt. Egyik este Taka limura performansa után hazafelé sétáltunk. Amikor a kiállítási épület mellett elhaladtunk, fehér füst szállt fel a kéményből.

Josef Robakowski megszólalt: „Wasko szelleme füstölög...”
„Konstruktion in Prozess”, Lódz, 1981. október végén.

1982. január 3-án újévi levelezőlapot hozott a postás, Maria Wasko szerencsekívánataival. A bélyegzőn a következő dátum volt: Lódz, 13. 12. 1981. Ezen a napon vette át a hatalmat Varsóban, a hadsereg nevében Jaruszelszki tábornok.

Ez az újévi szerencsekívánatot volt az utolsó hír Lengyelországból.

Köln, 1982. 01. 15.

angol nyelvű közlés:

Konstrukcja w procesie, Lódz, Thousand Secretaries Press, New York, 1982, könyv